

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Darius Antanavičius

3

UDK 930.2(093)

Is81

Knygos rengimą ir leidimą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
Sutartis Nr. LIT-1-4

Recenzavo

Mindaugas Paknys (*Lietuvos kultūros tyrimų institutas*)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus

(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)

(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf

(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas

(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė

(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Pratarmė	7
--------------------	---

Straipsniai

Artūras Dubonis

Kelios Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir šaltinių tyrimų praktikos	11
On some problems of 13–14th c. Lithuanian historical geography: between a theory and a practical investigation of the sources. <i>Summary</i>	21

Darius Baronas

Žemaičių krikštas Jono Dlugošo „Kronikos“ šviesoje	23
The conversion of Žemaitija to the Roman Catholic faith as seen through the chronicle of Jan Długosz. <i>Summary</i>	30

Tomas Čelkis

Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas XV–XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje	31
Grand Duchy of Lithuania private land-ownership lines setting and marking in the 14th – 16th centuries. <i>Summary</i>	58

Reda Bružaitė

LDK parapinės dvasininkijos ir pasauliečių teisminiai ginčai XVI a. (Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų duomenimis)	59
Lawsuits between parish clergy and lay persons in the 16th century in the light of the court records books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	83

Raimonda Ragauskienė

„Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika	85
“Lost in history”: the movements of documents within the private archives in the Grand Duchy of Lithuania in the 16th century. <i>Summary</i>	109

Darius Antanavičius

„Cnotliwy Litwin“ (1592 m.) autorius ir teksto šaltiniai	111
The work „Cnotliwy Litwin“ (1592): its author and sources. <i>Summary</i>	127

Živilė Nedzinskaitė

LDK jėzuitų retorikos ir poetikos paskaitų rankraščiai: teorijos ir praktikos dermė	131
The manuscripts of Jesuit courses of study in rhetoric and poetics in the Grand Duchy of Lithuania: a harmony of theory and practice. <i>Summary</i>	151

Agnė Railaitė

Jonas Skarulskis ir jo ryšiai su Kantakuzenais: Kauno maršalaičio vestuvių epitalamijo tyrimas	153
John Skarulskis and his relationship with the Cantacuzenes: a study in the epithalamium of the son of the marshal of Kaunas. <i>Summary</i>	164

Adam Stankevič

Skilusių tribunolinių seimelių problema ir jos sprendimas 1779 m.	167
The problem of duplication of the Tribunal dietines and their resolutions in 1779. <i>Summary</i>	178

Šaltinio publikacija

Irena Valikonytė

Pirmasis Lietuvos Statutas Žemaitijoje	179
The First Statute of Lithuania in Žemaitija. <i>Summary</i>	194

Recenzijos

V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, <i>Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.</i>	195
<i>Akty cechów wileńskich 1495–1759</i>	199
<i>Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimų dokumentai.</i>	202
<i>Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m. = Visitatio decanatus Pobojscensis iussu et voluntate Ignatii Jacobi Massalski episcopi Vilnensis A. D. 1782–1784 peracta</i>	207
Santrumpos	213
Apie autorius.	215
Autoriams	217
Guide for Authors.	221

RECENZIJOS

V. Ališauskas, T. Jaszczolt, L. Jovaiša, M. Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. (Bažnyčios istorijos studijos, t. 2)*, Vilnius: Aidai, 2009. – 458 p. ISBN 978-9955-656-75-3

2009 m. pasirodė reikšmingas LDK Katalikų Bažnyčios istorijos šaltinis – keturių autorių kolektyvinė prozopografinė studija „Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.“, skirta faktografinėms žinioms apie LDK katalikų dvasininkus susisteminti ir apibendrinti. Knygą sudaro trumpa pratarinė (p. 7–9), įvairių santrumpų ir panaudotų šaltinių bei literatūros sarašas (p. 10–17), pats duomenų katalogas (p. 19–423) ir rodyklės (p. 424–457).

Knygos pratarinėje autoriai trumpai apibūdino savo atlikto darbo objektą. Svarbiausi yra šie du sakiniai. „LDK katalikų dvasininkais čia laikomi visi šiam luomui priklausę asmenys, turėję LDK beneficijų, joje dirbę arba, turėdami dvasininko šventimus, čia reiškęsi kaip apaštališkieji notarai. <...> Į knygą įtraukti vien dieceziniai dvasininkai; išimtis daroma beneficijas turėjusiems ar vyskupų pareigas ėjusiems vienuolių nariams, o taip pat regulinių atgailos kanauninkų vienuoliams, nes paparinė sielovada priklausė jų misijai“ (p. 7). Taigi knygoje suregistruota vien XIV–XVI a. LDK pasaulietinė dvasininkija (*clerus saecularis*), o vienuolių dvasininkijos (*clerus regularis*) ieškoti neverta. Šią aplinkybę reikia turėti galvoje ieškant norimos informacijos, nes to nežinant gali atrodyti, kad knygoje trūksta LDK vienuolijose dirbusių dvasininkų. Tokio sprendimo motyvai pratarinėje nepaaiškinti, vieno iš knygos rengėjų L. Jovaišos trumpai buvo išdėstyti tik 2009 m. pabaigoje Vilniuje vykusiame šios knygos pristatyme. Kaip pagrindinė priežastis buvo nurodyta LDK veikusių vienuolių istorinių šaltinių pabirumas, fragmentiškumas arba atvirkiškiai – jėzuitų vienuolijos atveju pernelyg didelė jų apimtis, pranokstanti rengėjų galias ir verčianti skirti atskirą tomą šios vienuolijos dvasininkijai aprašyti. Antra vertus, L. Jovaišos teigimu, LDK veikusiose vienuolijose (išskyrus jėzuitus) kunigų šventimus turinčių asmenų procentas buvo mažas,

todėl, sugaišus daug brangaus laiko šaltinių paieškoms, tai ne kažin ką duotų į dvasininkų sąrašą įtrauktinų pozicijų prasme.

Šiaip ar taip, knygoje pateiktas XIV–XVI a. LDK dvasininkų sąrašas aprėpia Vilniaus, Žemaičių, Kijevo ir Lucko vyskupijų dvasininkus. Lucko vyskupijos dvasininkų sąrašas, kaip pratarmėje nurodo patys autoriai, apima tik tuos asmenis, „kurie pirmąkart minimi prieš Liublino uniją (1569), po kurios <...> didžioji Lucko vyskupijos dalis atsidūrė Karūnos ribose“ (p. 7), o iš Kijevo vyskupijų dvasininkų suregistruoti tik patys vyskupai. Ypač atkreiptinas dėmesys į Lucko vyskupijos dvasininkų įtraukimą į sąrašus. Šios vyskupijos dvasininkai iki šiol buvo ypač menkai žinomi, todėl lenkų mokslininko Tomaszo Jaszczolto, talkininkavusio rengiant aptariamą knygą (p. 8), surinkti duomenys apie Lucko vyskupijos dvasininkus neabejotinai gerokai praturtins ir praplės mūsų žinias apie pietrytinėje LDK teritorijos dalyje veikusią kunigiją.

Į sąrašą įrašytų dvasininkų duomenys pateikiami pagal standartizuotą schemą, kuri pateikiama p. 18. Pirmiausia ji apima asmens eilės numerį, jo krikštavardį ir / arba kilmėvardį, tėvavardį, pavardę. Toliau nurodomos asmens buvimo dvasininku chronologinės ribos ir vyskupija. Pirmoji aprašo pozicija (a) nurodo autentiškas asmens įvardijimo šaltiniuose formas, kilmę, tautybę, luomą, herbą, giminystę, gyvenimo datas priklausomai nuo šaltinių teikiamos informacijos išsamumo. Antroji pozicija (b) aptaria asmens studijas ir išsilavinimą, trečioji (c) – šventimus, ketvirtoji (d) – LDK eitas bažnytines pareigas, penktoji (e) – kitas bažnytines tarnybas ne LDK teritorijoje, šeštoji (f) – taip pat pasaulietines tarnybas. Septintoji aprašo pozicija (g) nurodo žinomus notarystės faktus; aštuntoji (h) aptaria asmens literatūrinę veiklą, turėtą biblioteką ir kita. Paskutinė devintoji pozicija (k) apima su aprašomu asmeniu susijusius identifikacijos ir įvairių kontroversijų klausimus. Kiekviena išvardyta pozicija palydima sutrumpintų šaltinių nuorodų, kurios teikiamos po kiekvieno asmens aprašu.

Į XIV–XVI a. LDK dvasininkų sąrašą įrašyti iš viso 2546 asmenys (p. 19–421). Kataloge jie sugrupuoti pagal lietuviškus krikšto vardus. Tai visai pagrįsta ir logiška, nes daug parapijų kunigų, ypač XIV–XV a. šaltiniuose, minimi tik vardais, todėl nebuvo kito būdo apdoroti ir suprantamai pateikti visą sukauptą medžiagą, kaip tas, kuris pasirinktas knygos rengėjų. Vardų viduje asmenys išvardyti chronologine seka „pagal pirmą šaltiniuose randamą paminėjimą, kad asmuo priklauso dvasininkų luomui“ (p. 8). Pastarojo principo taikymas truputį stebino, nes jis buvo pasitelktas ne tik tada, kai dvasininkas šaltiniuose paminėtas vien vardu (pastaruoju atveju chronologinės sekos taikymas visai pagrįstas), bet ir tada, kai asmuo istoriografijoje žinomas ne tik vardu. Mūsų nuomone, lankstesnis ir objektyvesnis mums atrodytų būdas asmenis su kilmėvardžiu, tėvavardžiu ar pavarde vardų viduje pateikti abėcėlės, o ne chronologiniu principu. Juk ateityje atradus naujų duomenų, pirmojo pami-

nėjimo datos gali kisti, su jomis teoriškai turėtų kisti ir asmenų pateikimo chronologine tvarka seka, o tokius asmenis išvardijant abėcėlės tvarka niekas nesikeistų.

Suprantama, kad pagal anksčiau nurodytą schemą aprašytų LDK dvasininkų faktografija nėra vienodai išsami. Daug XIV–XVI a. parapiinių kunigų šaltiniuose paminėti vos po vieną kitą kartą, todėl žinome tik jų vardus, parapiją, kurioje klebonavo, ir metus, kada jie paminėti šaltinyje. Daugiausia informacijos yra apie Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų kapitulų narius. Taip pat aišku, kad išsamiausi duomenys pateikiami apie vyskopus. Apskritai sukaptos ir susistemintos žinios apie kapitulų narius ir vyskopus neretai prilygsta mažoms biogramoms. Todėl aptariama knyga taps parankinė visiems tiems, kurie domėsis XIV–XVI a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų kapitulos narių biografijomis ar tiesiog ieškos informacijos apie šiuos asmenis, kurių tik vienas kitas aprašytas „Lenkų biografiniame žodyne“ (*Polski Słownik Biograficzny*), Lietuvoje leidžiamose enciklopedijose ir mokslinėje literatūroje.

Pratarmėje knygos autoriai mini, kad yra pasirengę priimti įvairius patikslinimus, susijusius su jų publikuojama medžiaga (p. 9). Visai pateisinama, kad knygos rengėjai negalėjo išsamiai ištirti neskelbtų Lietuvos Metrikos knygų, nes iki šiol būtų nebaigę savo darbo, bet reikia atkreipti dėmesį, kad nemazos jų paskelbtų duomenų pildymo galimybės slypi būtent jose. Kaip pavyzdį galima nurodyti mūsų parengtą Lietuvos Metrikos 276 knygą, kuri neturi nieko bendra su bažnytiniais dalykais (joje įrašyti Stepono Batoro ir Zigmanto III valdymo laikų asesorių ir reliacinio teismų 1584, 1586 ir 1597 m. dekretai dėl magdeburginių miestų miestiečių apeliacijų), bet net joje yra minimi du Vilkijos ir Wohynio (Vohinio, lenk. Wohyń) parapiinių bažnyčių klebonai, kurių nėra aptariamoje knygoje. Pirmasis yra Vilkijos klebonas Jonas Drostas, klebonavęs Vilkijoje XVI a. pirmojoje pusėje, o antrasis – Wohynio klebonas Jonas Botrinijus (Botrinius), kaip klebonas minimas 1586 m.¹ Jonas (nr. 774), kaip Brastos klebonas minimas dar 1501 m.²

Abejonių sukėlė pratarmėje pavartotas terminas, apibūdinantis aptariamą darbą, – prozopografinė studija (p. 7). Glaustoje apžvalgoje nesileidžiant į šio nunai dalies mūsų istorikų itin pamėgto tyrimo metodo subtilybių aiškinimą, vis dėlto reikia trumpai pažymėti, kad tikrieji prozopografijos šulai ir šalininkai skiria du pagrindinius šio metodo taikymo etapus: (1) faktografinių duomenų bazės, savotiško biografinio žodyno, sudarymą ir (2) sukauptų duomenų analizę remiantis sudaryto klausimyno pagrindu³. Šiuo požiūriu aptariamą knygą iš esmės reikia

1. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276 (1584, 1586, 1597). Teismų bylų knyga 62*, parengė D. Antanavičius, Vilnius, 2010, nr. 148 (p. 133), 154, 155.

2. D. Antanavičius, „1380 ir 1412 m. Vytauto falsifikatų Bresto dvasininkams genezė“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2003 metai. [Tomas] 1*, Vilnius, 2004, p. 62–63.

3. K. S. B. Keats-Rohan, „Biography, Identity and Names: Understanding the Pursuit of the Individual in Prosopography“, *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook*, ed. by K. S. B. Keats-Rohan (*Prosopographica et Genealogica*, t. 13), Oxford, 2007, p. 146.

laikyti tik pirmojo etapo pabaiga, kurio rezultatas – sudaryta duomenų bazė, kaip ateityje atliktinos studijos pagrindas. Tokia studija, mūsų nuomone, objektyviai ir patikimai galėtų atsakyti, be kita ko, į šiuos klausimus: 1) statistiškai patvirtinti arba paneigti istoriografijos teiginį, kad XIV–XVI a. LDK dvasininkija buvo svetimšalė; atskleisti, ar tai taikytina visam tiriamam laikotarpiui, ar pastebimi kokie nors svyravimai pagal amžius; 2) atskleisti, kas lemdavo dvasininkų karjerą: giminystė, patrono ir kliento ryšiai, turtinė padėtis, valdovų protekcijos, geresnis išsilavinimas ir pan.; 3) geriau nušviesti dvasininkijos indėlį į LDK dvasinę ir materialinę kultūrą.

Aptariama knyga yra tvirtas faktografinis pamatas tolesniems tyrimams, jos pasirodymas reikšmingas ne tik lietuvių, bet ir kaimyninių šalių, LDK tradicijos paveldėtojų, istoriografijai apskritai ir Katalikų Bažnyčios istorijos studijoms konkrečiai. Nors knyga parašyta lietuviškai, dėl jos enciklopedinio pobūdžio ir lotyniškos kilmės bažnytinės terminijos vyravimo ja nesunkiai galės pasinaudoti ir lietuvių kalbos nemokantys įvairių užsienio šalių mokslininkai.

Darius Antanavičius